COMMISSIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN

Brussel, 30.05.2002
COM(2002)260 definitief

VERSLAG VAN DE COMMISSIE AAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD

over de toepassing van Richtlijn 94/80/EG betreffende het actieve en passieve kiesrecht bij gemeenteraadsverkiezingen

VERSLAG VAN DE COMMISSIE
AAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD

over de toepassing van Richtlijn 94/80/EG betreffende het actieve en passieve kiesrecht bij gemeenteraadsverkiezingen VERSLAG VAN DE COMMISSIE

1. INLEIDING

Iedere burger van de Unie heeft het actief en passief kiesrecht bij gemeenteraadsverkiezingen in de lidstaat waar hij verblijf houdt, onder dezelfde voorwaarden als de onderdanen van die staat[1].

Dit is een van de rechten die voor de burgers van de Unie voortvloeien uit het burgerschap van de Unie, dat in 1992 bij het Verdrag van Maastricht is ingevoerd. Het recht om deel te nemen aan het politieke leven in de lidstaat van verblijf is vastgelegd in artikel 19 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap (hierna "het EG-Verdrag").

Artikel 19, lid 1, bepaalt dat iedere burger van de Unie die verblijf houdt in een lidstaat waarvan hij geen onderdaan is[2], het actief en passief kiesrecht bezit bij gemeenteraadverkiezingen in de lidstaat waar hij verblijft, onder dezelfde voorwaarden als de onderdanen van die staat. Dit recht wordt uitgeoefend onder voorbehoud van de door de Raad vastgestelde nadere regelingen. Deze regelingen kunnen voorzien in afwijkingen wanneer zulks gerechtvaardigd wordt door bijzondere problemen in een lidstaat.

Voor de gemeenteraadsverkiezingen werden de nadere regelingen voor de uitoefening van het actief en passief kiesrecht in 1994 vastgelegd in Richtlijn 94/80/EG (hierna "de richtlijn")[3]. Na de toetreding van Oostenrijk, Finland en Zweden in 1995 werd deze richtlijn bij Richtlijn 96/30/EG[4] gewijzigd, zodat ook de primaire lokale lichamen in deze drie landen werden vermeld.

Krachtens artikel 13 brengt de Commissie binnen een jaar nadat in alle lidstaten op basis van de bepalingen van de richtlijn gemeenteraadsverkiezingen zijn gehouden, verslag uit aan het Europees Parlement en de Raad over de toepassing van de richtlijn, met inbegrip van de ontwikkeling van het electoraat sinds de inwerkingtreding ervan. Tegelijkertijd stelt de Commissie de eventueel aangewezen aanpassingen voor.

---

1 Artikel 40 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. PB C 364 van 18.12.2000, blz. 1

2 Hierna genoemd "EU-burger uit een andere lidstaat" of "kiezer uit een andere lidstaat".

3 Richtlijn 94/80/EG van de Raad van 19 december 1994 tot vaststelling van de wijze van uitoefening van het actieve en passieve kiesrecht bij gemeenteraadsverkiezingen ten behoeve van de burgers van de Unie die verblijven in een Lid-Staat waarvan zij de nationaliteit niet bezitten. PB L 368 van 31.12.1994, blz. 38.

4 Richtlijn 96/30/EG van de Raad van 13 mei 1996 tot wijziging van Richtlijn 94/80/EG tot vaststelling van de wijze van uitoefening van het actieve en passieve kiesrecht bij gemeenteraadsverkiezingen ten behoeve van de burgers van de Unie die verblijven in een Lid-Staat waarvan zij de nationaliteit niet bezitten. PB L 122 van 22.5.1996, blz. 14.

Hoewel de lidstaten de richtlijn vóór 1 januari 1996 moesten omzetten, gebeurde dat in verschillende lidstaten pas na die datum. Dat gold onder andere voor Frankrijk, de lidstaat die als laatste gemeenteraadsverkiezingen op basis van de richtlijn organiseerde. Frankrijk paste de richtlijn voor het eerst toe bij de gemeenteraadsverkiezingen van 11 en 18 maart 2001, waardoor de periode van een jaar waarna de Commissie een verslag moest indienen, zou verstrijken in maart 2002.

Met dit verslag komt de Commissie haar verplichting na om de toepassing van de richtlijn in rechte en in feite te evalueren[5]. Het verslag heeft betrekking op de periode van 1 januari 1996 tot 31 mei 2001.

2. OPZET VAN HET VERSLAG EN BRONNEN VAN INFORMATIE OVER DE TOEPASSING

Het verslag begint met een beschrijving van de belangrijkste punten van de richtlijn en een evaluatie van de omzetting in nationaal recht. De Commissie heeft de gegevens betreffende de omzetting ontvangen toen de lidstaten overeenkomstig artikel 14 van de richtlijn de nationale omzettingsmaatregelen aan de Commissie hebben medegedeeld. De evaluatie in het eerste deel van het verslag heeft betrekking op alle lidstaten.

De richtlijn verplicht de lidstaten niet expliciet de Commissie in te lichten over de toepassing van de richtlijn in de praktijk. Voor de evaluatie van de toepassing en van de veranderingen in het electoraat is de Commissie echter afhankelijk van de medewerking van de lidstaten.

Daarom heeft de Commissie de lidstaten in het voorjaar van 2001 een vragenlijst[6] gezonden die zij in overleg met de verkiezingsdeskundigen van de lidstaten had opgesteld, en hun verzocht deze eind mei 2001 te retourneren. De vragenlijst bestond uit twee vragenreeksen, een over nationale en lokale statistieken en een over kwalitatieve gegevens betreffende de voorlichtingscampagnes en de veranderingen in het electoraat.

Dertien lidstaten hebben op dit verzoek om informatie gereageerd: België, Duitsland, Griekenland, Spanje, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Finland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk. Denemarken en Frankrijk hebben geen informatie gestuurd. In het tweede deel van het verslag wordt dus ingegaan op de praktische toepassing van de richtlijn in de dertien hierboven genoemde lidstaten.

In de vragenlijst werd zowel statistische als kwalitatieve informatie gevraagd. Het verslag omvat de evaluatie op basis van de statistische gegevens over de deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen. De overzichten met de samenvattingen van de antwoorden van de lidstaten zijn beschikbaar op internet, op:

http://europa.eu.int/comm/dgs/justice_home/index_nl.htm

---

5 Zie ook de 17e overweging van de richtlijn.

6 Zij bijlage 2.

De evaluatie van de Commissie betreffende de veranderingen in het electoraat in het derde deel van dit verslag is gebaseerd op de informatie die de hierboven genoemde dertien lidstaten via de vragenlijst hebben verstrekt.

DEEL I: TOEPASSING IN RECHTE

3. HOOFDPUNTEN VAN DE RICHTLIJN

De richtlijn geeft concreet vorm aan de doestellingen die in artikel 19, lid 1 van het EG-Verdrag zijn geformuleerd. De richtlijn gaat uit van de volgende beginselen:

Geen harmonisatie van de kieswetgeving

De richtlijn is er niet op gericht de kieswetgeving van de lidstaten te harmoniseren, maar beoogt de afschaffing van de nationaliteitsvoorwaarden. In de meeste lidstaten was het actief en passief kiesrecht bij gemeenteraadsverkiezingen vroeger gekoppeld aan de eigen nationaliteit.

Keuzevrijheid

De burgers van de Unie kunnen zelf kiezen of zij al dan niet willen deelnemen aan de gemeenteraadsverkiezingen in de lidstaat waar zij verblijven. Omdat het kiesrecht in de lidstaat van verblijf niet in de plaats komt van het kiesrecht in de lidstaat van herkomst, kunnen burgers van de Unie automatisch in het kiezersregister worden geregistreerd in de lidstaten waar geen stemplicht geldt.

Gelijke toegang tot het kiesrecht

Krachtens het non-discriminatiebeginsel moeten voor de burgers van de Unie voor het kiesrecht dezelfde voorwaarden gelden als voor de eigen onderdanen van de lidstaat waar zij verblijven. Dat houdt bijvoorbeeld in dat zij op dezelfde manier toegang moeten hebben tot beroepsprocedures in geval van een verzuim of een vergissing in het kiezersregister of in de kandidaatstelling of de uitbreiding van de stemplicht tot onderdanen van andere lidstaten. Het betekent tevens dat burgers van de Unie die eenmaal in het kiezersregister zijn geregistreerd, daarin blijven opgenomen onder dezelfde voorwaarden als nationale onderdanen, tenzij zij een verzoek indienen om te worden geschrapt. Het houdt ook in dat burgers van de Unie volledig moeten kunnen deelnemen aan het politieke leven in de lidstaat van verblijf, met name wat het lidmaatschap van bestaande politieke partijen betreft, of het oprichten van nieuwe politieke partijen.

Informatieplicht

De burgers van de Unie die in lidstaat verblijven waarvan zij geen onderdaan zijn, moeten worden ingelicht over hun nieuwe rechten. De richtlijn verplicht de lidstaten van verblijf ertoe de EU-kiezers "tijdig en op passende wijze" in kennis te stellen van de voorwaarden en nadere bepalingen die gelden voor de uitoefening van het actieve en passieve kiesrecht in die staat.

Afwijkingen indien sprake is van een bijzondere situatie in een lidstaat

Artikel 12 van de richtlijn staat bij wijze van uitzondering afwijkingen van het beginsel van gelijke behandeling toe, wanneer zulks door een bijzondere situatie in een lidstaat wordt gerechtvaardigd. Lidstaten waar het aantal kiesgerechtigde burgers

van de Unie met een andere nationaliteit meer dan 20 % bedraagt van het totaal aantal kiesgerechtigden in die lidstaat, kunnen een minimumverblijfsduur instellen, zowel voor kiezers als voor kandidaten, of maatregelen treffen met betrekking tot de samenstelling van de kandidatenlijsten, teneinde de integratie van kandidaten met een andere EU-nationaliteit te bevorderen en polarisatie tussen "nationale kandidaten" en "EU-kandidaten" te voorkomen.

4. TENUITVOERLEGGING VAN DE RICHTLIJN

4.1. Mededeling van nationale omzettingsmaatregelen

Krachtens artikel 14 van de richtlijn moesten de lidstaten de nationale omzettingsmaatregelen vóór 1 januari 1996 goedkeuren. Op basis van artikel 2 en artikel 168 van de toetredingsakte gold die datum ook voor Oostenrijk, Finland en Zweden.

Vier lidstaten, Denemarken, Ierland, Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk, hebben binnen de termijn alle omzettingsmaatregelen goedgekeurd[7].

Drie lidstaten, te weten Duitsland (voor alle Länder behalve Bremen), Finland (voor het vaste land) en Oostenrijk (voor Karintië en Tirol), hebben de richtlijn gedeeltelijk binnen de termijn omgezet.

De Commissie heeft derhalve in 1996 op grond van artikel 226 van het EG-Verdrag tegen elf lidstaten, namelijk tegen België, Duitsland (voor Bremen), Griekenland, Spanje, Frankrijk, Italië, Nederland, Oostenrijk (voor 7 deelstaten), Portugal, Finland (voor de Ålandseilanden) en Zweden, inbreukprocedures ingeleid wegens niet-mededeling van de nationale omzettingsmaatregelen.

Deze lidstaten hebben 1996 en 1999 de richtlijn omgezet en de omzettingsmaatregelen aan de Commissie medegedeeld, zodat de inbreukprocedures konden worden beëindigd. De zaken werden gesloten voordat zij naar het Europese Hof van Justitie werden verwezen, behalve voor België, dat volgens het arrest van het Hof van 9 juli 1998 in zaak C-323-/97 zijn verplichtingen niet was nagekomen.

België heeft in 1999 de nationale omzettingsmaatregelen aan de Commissie medegedeeld. Daarmee was de omzetting in alle lidstaten voltooid.

In bijlage 1 wordt een overzicht gegeven van de nationale omzettingsmaatregelen.

4.2. Overeenstemming tussen de nationale wetgeving en de richtlijn

De Commissie is vervolgens nagegaan of de nationale omzettingsmaatregelen in overeenstemming waren met de richtlijn.

De kwaliteit van de nationale wetgeving is bevredigend en de maatregelen zijn in overeenstemming met de vereisten die in de richtlijn worden gesteld. Tot nu toe zijn

---

[7] De richtlijn is niet van toepassing op Gibraltar.

slechts drie inbreukprocedures ingeleid, een tegen Griekenland en twee tegen Duitsland, omdat de nationale wetgeving niet in overeenstemming is met de richtlijn[8].

De meeste problemen die de Commissie in dit opzicht heeft geconstateerd, houden verband met de registratie in het kiezersregister (benodigde documenten of handhaving van de registratie na het eerste verzoek). Het gaat daarbij derhalve om de tenuitvoerlegging van lid 2 of lid 3 van artikel 8 van de richtlijn. In sommige gevallen was de wetgeving niet in overeenstemming met artikel 3 of artikel 4, lid 1, van de richtlijn.

Artikel 3 - Dezelfde voorwaarden als nationale onderdanen

Krachtens artikel 3 van de richtlijn bezit iedere burger van de Unie die geen onderdaan is van de lidstaat van verblijf en die voldoet aan dezelfde voorwaarden betreffende het actief en passief kiesrecht als die welke in de betrokken lidstaat wettelijk zijn vastgelegd voor de eigen onderdanen, het actief en passief kiesrecht bij gemeenteraadsverkiezingen in de lidstaat van verblijf.

De Commissie heeft vastgesteld dat de Griekse wetgeving op een aantal punten niet in overeenstemming was met de richtlijn. In de Griekse wetgeving was bijvoorbeeld bepaald dat alleen degenen die de Griekse taal beheersen, mogen stemmen. Zo'n voorwaarde is discriminerend en strookt niet met artikel 3 van de richtlijn. Nadat de Commissie Griekenland hierover een met redenen omkleed advies had gezonden, werd het probleem opgelost door middel van wijzigingen in de nationale wetgeving.

Artikel 4, lid 1 - verblijfsduur

Indien de onderdanen van de lidstaat van verblijf, om kiezer of verkiesbaar te kunnen zijn, sedert een bepaalde minimumperiode op het nationale grondgebied van deze lidstaat verblijf moeten hebben gehouden, worden krachtens artikel 4, lid 1, de in artikel 3 bedoelde kiezers en verkiesbare personen geacht aan deze voorwaarde te voldoen, indien zij gedurende een gelijkwaardige periode in andere lidstaten verblijf hebben gehouden.

Dit was een ander punt waarop de Griekse wetgeving niet in overeenstemming was met de richtlijn, omdat krachtens de Griekse wetgeving alleen personen die tenminste twee jaar in Griekenland hadden verbleven, kiesrecht hadden. Dit is in strijd met artikel 4 van de richtlijn, dat een verblijf in andere lidstaten gelijk stelt met een verblijf in de lidstaat in kwestie. Ook dit werd rechtgezet door middel van een wijziging van de nationale wetgeving.

Artikel 8, lid 2 - documenten bij registratie als kiezer

Krachtens artikel 8, lid 2, moet een EU-kiezer dezelfde bewijzen overleggen als een nationale kiezer. Bovendien bepaalt artikel 8, lid 2, dat de lidstaat van verblijf mag eisen dat een EU-kiezer een geldig identiteitsbewijs overlegt, alsmede een officiële verklaring met vermelding van zijn nationaliteit en zijn adres in de lidstaat van verblijf. Deze lijst van documenten moet als volledig worden beschouwd.

---

8 De Commissie onderzoekt momenteel of er in bepaalde gevallen bij de Franse wetgeving sprake is van gebrek aan overeenstemming met de richtlijn.

De Griekse wetgeving eist dat niet-Griekse kiezers een schriftelijke verklaring overleggen dat hun in hun lidstaat van herkomst het stemrecht niet is ontnomen. In artikel 8, lid 2, is geen sprake van een verklaring inzake de eventuele ontneming van het stemrecht in de lidstaat van oorsprong, en zo'n verklaring mag dus niet worden geëist. Dit wordt bevestigd door de achtste overweging van de richtlijn, die stelt dat het volstaat het actieve kiesrecht slechts te doen afhangen van de regeling inzake onbevoegdheid tot kiezen van de lidstaat van verblijf. In verband hiermee loopt momenteel een inbreukprocedure tegen Griekenland, de enige nog lopende inbreukprocedure in verband met deze richtlijn[9].

In Duitsland eisten de Länder Saksen en Beieren van kiezers uit andere lidstaten een verklaring onder ede dat zij ten minste drie maanden ononderbroken hadden verbleven in de gemeente waar zij wensten te stemmen en dat zij daar het centrum van hun belangen hadden. Deze eis is overdreven, omdat de Duitse autoriteiten de informatie betreffende de verblijfsduur van drie maanden kunnen verkrijgen op basis van het bevolkingsregister, waarin iedere inwoner moet worden geregistreerd. De Duitse wetgeving is sindsdien gewijzigd en de vereiste extra verklaring is geschrapt.

Artikel 8, lid 3 - blijvende registratie in het kiezersregister

Artikel 8, lid 3, van de richtlijn bepaalt dat kiezers uit andere lidstaten die zijn ingeschreven in het kiezersregister, onder dezelfde voorwaarden als de nationale kiezer daarop ingeschreven blijven, totdat zij ambtshalve daarvan worden geschrapt omdat zij niet langer aan de voorwaarden voor de uitoefening van het actieve kiesrecht voldoen of totdat zij zelf verzoeken te worden geschrapt.

In strijd met artikel 8, lid 3, van de richtlijn, was in twee Duitse Länder, Saksen Beieren, in de wetgeving ter omzetting van de richtlijn bepaald dat EU-onderdanen die in Duitsland verbleven zich voor elke gemeenteraadsverkiezingen moesten laten registreren. Na de inleiding van de inbreukprocedure werd de nationale wetgeving gewijzigd, zodat niet-Duitse EU-burgers nu automatisch worden ingeschreven in het kiezersregister dat voor alle gemeenteraadsverkiezingen geldt. Daarmee was het probleem verholpen.

4.3. Klachten

De Commissie heeft slechts enkele klachten ontvangen in de vijf jaar dat de richtlijn nu van kracht is. In totaal ging het daarbij om minder dan tien verschillende gevallen van een mogelijk onjuiste toepassing van de richtlijn. Geen van de klachten heeft tot een inbreukprocedure geleid. Het geringe aantal klachten lijkt erop te wijzen dat de lidstaten de richtlijn redelijk goed hebben toegepast.

5. TOEGEPASTE AFWIJKINGEN

Krachtens artikel 12, lid 1, mag een lidstaat bepaalde beperkingen stellen aan het actief en het passief kiesrecht indien het aantal kiesgerechtigde burgers van de Unie dat in de betrokken lidstaat verblijft zonder daarvan de nationaliteit te hebben, meer

[9] De Commissie had in 2001 besloten een zaak tegen Griekenland aanhangig te maken bij het Europese Hof, maar zij heeft dit uitgesteld in afwachting van de wetswijziging die volgens de Griekse overheid begin 2002 zal worden afgerond.

dan 20 % bedraagt van het totale aantal kiesgerechtigde burgers van de Unie dat in de lidstaat verblijft.

Op grond van artikel 12, lid 2, kan België, in afwijking van de bepalingen van de richtlijn, de beperking van het kiesrecht toepassen op een beperkt aantal gemeenten.

Krachtens lid 3 van artikel 12 hoeven lidstaten waar EU-burgers van andere lidstaten stemrecht hebben bij de verkiezingen voor het nationale Parlement van die lidstaat en daartoe in het kiezersregister kunnen worden ingeschreven onder precies dezelfde voorwaarden als de nationale kiezers, de artikelen 6 tot en met 11 niet op deze EU-burgers toe te passen[10].

Alleen Luxemburg heeft op grond van artikel 12, lid 1, gebruikgemaakt van deze afwijking. In Luxemburg geldt het actief kiesrecht alleen voor EU-burgers van andere lidstaten die gedurende de zeven jaar voorafgaand aan de registratie ten minste zes jaar in het land hebben verbleven. Om het passief kiesrecht uit te oefenen eist Luxemburg van EU-burgers die onderdaan zijn van een andere lidstaat dat zij hun wettelijk domicilie op het grondgebied van Luxemburg hebben en dat zij gedurende de vijftien jaar voorafgaand aan de kandidaatstelling tenminste twaalf jaar in het land hebben verbleven.

Ten tijde van de omzetting bedroeg het aantal kiesgerechtigde EU-burgers van andere lidstaten 28,7% van het totaal aantal kiesgerechtigden, waardoor de afwijking gerechtvaardigd was. In 1999 heeft de Commissie gecontroleerd of de voorwaarden voor de afwijking nog bestonden[11]. Daarbij heeft zij vastgesteld dat het aandeel EU-kiesgerechtigden uit andere lidstaten 32-34% bedroeg, afhankelijk van de bron, en dus ver boven de in de richtlijn vastgestelde drempel van 20% lag. De omstandigheden op grond waarvan de afwijking was toegestaan, golden dus nog steeds.

---

10 In verklaring nr. 32 bij de Akte van Toetreding van Finland werd erop gewezen dat de Raad de voorwaarden kon vaststellen voor de toepassing van artikel 19, lid 1, (ex-8b(1)) op de bijzondere situatie van Åland wat het actief en passief kiesrecht op de Ålandseilanden betreft. Daarmee is rekening gehouden bij de opstelling van Richtlijn 96/30/EG tot wijziging van Richtlijn 94/80/EG, maar een afwijking werd niet nodig geacht. Overeenkomstig de derde overweging van Richtlijn 96/30/EG, is Richtlijn 94/80/EG toepasselijk op de Ålandseilanden, waar voor Finse onderdanen die niet het regionale burgerschap aldaar genieten en voor onderdanen van andere lidstaten van de Unie dezelfde voorwaarden inzake verblijfsperiode gelden voor de uitoefening van het actieve en passieve kiesrecht bij gemeenteraadsverkiezingen.

11 Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement en de Raad over het toestaan van de afwijking als voorzien in artikel 19, lid 1, van het Verdrag - Ingediend op grond van artikel 12, lid 4, van Richtlijn 94/80/EG, COM(1999)597 def.

DEEL II: TOEPASSING IN FEITE

6. POTENTIËLE KIEZERS EN GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN WAARBIJ DE RICHTLIJN VAN KRACHT WAS

De verdeling van onderdanen van andere lidstaten naar nationaliteit verschilt aanzienlijk per lidstaat. In 2000 woonden 4,7 miljoen burgers van de Unie van boven de 18 in een andere lidstaat, zeer ongelijk verdeeld over de lidstaten: Duitsland telde met 1,5 miljoen het grootste aantal onderdanen van andere lidstaten, gevolgd door Frankrijk met meer dan 1 miljoen[12].

Bevolking van boven de 18 in de EU-landen in 2000[13]

Lidstaat	Eigen onderdanen	Onderdanen van andere lidstaten	Totale bevolking (incl. onderdanen van derde landen)	Percentage onderdanen van andere lidstaten van totale bevolking
Duitsland	60.601.000	**1.521.000**	65.918.000	2,5
Frankrijk	41.812.000	**1.004.000**	44.526.000	2,4
VK	42.870.000	**790.000**	44.914.000	1,8
België	7.387.000	**456.000**	8.070.000	5,8
Nederland	11.612.000	**194.000**	12.177.000	1,6
Zweden	6.566.000	**143.000**	6.913.000	2,2
Spanje	31.365.000	**133.000**	31.715.000	0,4
Luxemburg	210.000	**108.000**	333.000	34,0
Oostenrijk	5.796.000	**95.000**	6.303.000	1,6
Ierland	2.659.000	**76.000**	2.763.000	2,8
Italië	46.552.000	**56.000**	46.921.000	0,1
Denemarken	4.064.000	**32.000**	4.189.000	0,8
Portugal	7.751.000	**26.000**	7.888.000	0,3
Griekenland	8.244.000	**16.000**	8.464.000	0,2
Finland	3.960.000	**9.000**	4.007.000	0,2
Totaal-generaal	281.449.000	**4.658.000**	295.101.000	1,6

Deze 4,7 miljoen mensen vertegenwoordigen het potentiële aantal kiezers bij gemeenteraadsverkiezingen, afgezien van eventuele voorwaarden betreffende de verblijfsduur.

In sommige lidstaten konden onderdanen van andere lidstaten onder bepaalde voorwaarden al stemmen bij gemeenteraadsverkiezingen voordat de richtlijn in werking trad. Dat was het geval in Denemarken, Spanje, Ierland, Nederland, Finland en Zweden. Het aantal nieuwe kiezers dat op grond van de richtlijn actief en passief kiesrecht kreeg bij de gemeenteraadsverkiezingen in hun lidstaat van verblijf bedroeg dus ongeveer 4 miljoen.

---

12 Eurostat, Europese arbeidskrachtenenquête 2000.

13 Eurostat, Europese arbeidskrachtenenquête 2000.

De eerste gemeenteraadsverkiezingen in het kader van de richtlijn vonden in 1996 plaats, in Duitsland (in de Länder Beieren, Berlijn, Hessen en Nedersaksen) en in het Verenigd Koninkrijk. Hoewel België als laatste de richtlijn heeft omgezet, is Frankrijk als laatste lidstaat begonnen met de toepassing, want de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2001 waren daar de eerste verkiezingen die op basis van de richtlijn werden georganiseerd.

Gemeenteraadsverkiezingen ná de inwerkingtreding van de richtlijn

Lidstaat	Datum
Duitsland	1996 (gemeenteraadsverkiezingen op het niveau van de Länder;verschillende verkiezingen in 16 Länder sinds 1996[14]
Verenigd Koninkrijk	1996 (verschillende verkiezingen sinds 1996, afhankelijk van het soort plaatselijke autoriteit)
Italië	1997 (mei), 2001 (13-27 mei)
Denemarken	1997 (18 november), 2001 (20 november)
Portugal	1997 (14 december), 2001 (16 december)
Oostenrijk	1998 (gemeenteraadsverkiezingen op het niveau van de Länder;b.v.[15] 1998, 1999, 2000)
Nederland	1998 (maart)
Zweden	1998 (20 september)
Griekenland	1998 (11 oktober)
Ierland	1999 (11 juni)
Spanje	1999 (13 juni)
Luxemburg	1999 (oktober)
België	2000 (9 oktober)
Finland	2000 (22 oktober)
Frankrijk	2001 (11-18 maart)

Niet voor alle lidstaten zijn gegevens beschikbaar over de opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen. De opkomst varieerde van 88% in Spanje (verkiezingen 1999), 75% in Zweden (verkiezingen 1988), 60% in Nederland (verkiezingen 1998), 56% in Finland (verkiezingen 2000), tot 34% in het Verenigd Koninkrijk (verkiezingen 1996). Deze cijfers geven een indicatie van de algemene politieke deelname op plaatselijk niveau.

Er zijn meer dan 85 000 gemeenten in de lidstaten van de Europese Unie[16]. In het verslag wordt de toepassing van de richtlijn bij de gemeenteraadsverkiezingen in dertien lidstaten geanalyseerd, zoals in deel 2 is uiteengezet. De vragenlijst had in de eerste plaats betrekking op de resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen die op nationaal niveau waren verzameld. Vervolgens werden gegevens gevraagd over de tien gemeenten met het hoogste percentage kiesgerechtigde onderdanen van andere

14 E.g. Baden-Württenberg 1999, Bayern 1996; Berlin 1996, Bremen 1999, Hamburg 1997, Hessen 1996, Niedersachsen 1996, 2001, Nordrhein-Westfalen 1999, Rheinland-Pfaltz 1999, Saarland 1999, Sachsen 1999, Schleswig-Holstein 1998.

15 Tirol 1998, Saltzburg 1999, Vorarlberg 2000

16 Eurostat, NUTS, Overeenkomst tussen de NUTS-niveaus en de nationale administratieve eenheden (de NUTS-niveaus vergeleken met de primaire lokale lichamen die in de bijlage van de richtlijn zijn opgenomen).

lidstaten, vanuit het idee dat dit een beeld geeft van de plaatselijke omstandigheden. Gezien het totale aantal gemeenten was het onmogelijk de gegevens voor alle gemeenten te analyseren. De Commissie is van mening dat de lokale informatie, ook al heeft die slechts betrekking op tien gemeenten per lidstaat, toch een indicatie geeft van de algemene situatie, en nuttig is voor de beoordeling van de toepassing van de richtlijn.

Dit verslag bevat een kwalitatieve beoordeling van de statistische gegevens over de deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen. De uitvoerige overzichten met de antwoorden van de lidstaten, waarin bijvoorbeeld per lidstaat de kiezers naar nationaliteit worden ingedeeld en een overzicht van het aantal kiezers in de tien gemeenten met het hoogste percentage onderdanen van andere lidstaten wordt gegeven, is beschikbaar op Internet, op:

http://europa.eu.int/comm/dgs/justice_home/index_nl.htm

7. DEELNAME VAN EU-BURGERS UIT ANDERE LIDSTATEN AAN GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN IN DE LIDSTAAT VAN VERBLIJF

7.1. Actief kiesrecht: overzicht op nationaal niveau

In België, Griekenland, Spanje, Ierland, Italië, Luxemburg, Oostenrijk, Portugal en het Verenigd Koninkrijk moeten onderdanen van andere lidstaten zich laten registreren als kiezer. In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van het percentage EU-burgrs uit andere lidstaten dat in de lidstaat van verblijf is geregistreerd als kiezer voor de gemeenteraadsverkiezingen.

In Duitsland, Nederland, Finland en Zweden worden alle ingezetenen, inclusief onderdanen van andere lidstaten, automatisch in het kiezersregister opgenomen.

Percentage EU-burgers uit andere lidstaten dat in de lidstaat van verblijf als kiezer is geregistreerd

B	D	EL	E	IRL	I	L	NL	A	P	FIN	S	VK
17,8	ieder-een*	9,5	24,4	52,3	19,2	12,4	ieder-een*	54,2	9,8	ieder-een*	ieder-een*	41,1

* automatische registratie

Uit de tabel blijk dat het percentage EU-burgers uit andere lidstaten dat in het kiezersregister is opgenomen, per lidstaat sterk uiteenloopt (afgezien van de automatische registratie). Gemiddeld was in de negen lidstaten waar de kiezers op eigen initiatief moeten worden geregistreerd, 26,7 % opgenomen in het kiezersregister. In Griekenland en Portugal lag het percentage het laagst, en ook in Luxemburg ligt het ver beneden het gemiddelde.

Er zijn geen algemene gegevens beschikbaar over de werkelijke opkomst van onderdanen van andere lidstaten. Alleen Finland maakt melding van de werkelijke opkomst, die gemiddeld 30,2% bedroeg.

Duitsland beschikt niet over gegevens voor het hele land, maar heeft wel informatie verstrekt over de opkomst in een aantal afzonderlijke gemeenten: de opkomst van EU-burgres uit andere lidstaten bedroeg bijvoorbeeld bij de gemeenteraadsverkiezingen in Stuttgart (1996) 21,5%, in Beieren (1996) tussen de 12 en 36%, in Hamburg (1997) 23%, in Berlijn (1999) 17,5%, in Bremen (1999) 16,9% en in Saarbrücken (2001) 11%.

Ook Zweden beschikt niet over nauwkeurige opkomstgegevens, maar kon wel een aantal voorbeelden geven op basis van een aantal peilingen: daaruit bleek dat de opkomst van Deense kiezers 38% bedroeg, van Finse kiezers 35%, van kiezers uit het Verenigd Koninkrijk 39% en van Duitse kiezers 49%.

Omdat ervan kan worden uitgegaan dat het merendeel van de kiezers die zich laten registreren ook van plan is te gaan stemmen, geven de in de tabel vermelde percentages geregistreerde EU-burgers uit andere lidstaten een redelijk beeld van de deelname. Dat geldt met name voor België en Griekenland, waar stemmen verplicht is voor de burgers van de Unie die in het kiezersregister zijn opgenomen.

Er kan worden geconcludeerd dat de deelname van burgers van de Unie aan de gemeenteraadsverkiezingen in hun lidstaat van verblijf in het algemeen vrij beperkt is. Slechts in twee lidstaten, Ierland en Oostenrijk, heeft de helft van de daar verblijvende onderdanen van andere lidstaten zich laten registreren als kiezer. De hoge score van Ierland is waarschijnlijk het gevolg van het feit dat onderdanen van andere landen die in Ierland verblijven, daar al sinds 1963 bij alle verkiezingen mogen stemmen. In Griekenland, Portugal en Luxemburg, waar het registratiepercentage beperkt bleef tot ongeveer 10%, was de deelname aan de verkiezingen opvallend laag.

7.2. Actief kiesrecht in tien gemeenten

De gegevens die de lidstaten hebben verstrekt over de verkiezingen in de tien gemeenten met de hoogste percentages kiesgerechtigde onderdanen van andere lidstaten, lopen sterk uiteen.

Voor België, Griekenland, Ierland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk zijn de gegevens te onvolledig om een beeld te geven van de situatie in het land. In Duitsland en Zweden worden alle burgers van de Unie automatisch geregistreerd in het kiezersregister, maar informatie over de werkelijke opkomst ontbreekt.

In Spanje varieerde het registratiepercentage in de tien gemeenten van 5% tot 50%. De situatie verschilt dus aanzienlijk per gemeente. In Italië liepen de percentages uiteen van 6% tot 40%, in Luxemburg van 12% tot 69%. In vergelijking daarmee is het registratiepercentage in de tien Portugese gemeenten zeer laag: 0%-1,7%.

In Oostenrijk was onder de tien gemeenten met het hoogste percentage kiesgerechtigde onderdanen van andere lidstaten, een groot aantal zeer kleine gemeenten, met slechts enkele honderden of duizenden inwoners. Daardoor was daar de variatie in het registratiepercentage het hoogst: van 1,5% tot 100%.

Ook in Finland ging het om tien kleinbe gemeenten met slechts enkele duizenden inwoners. De opkomst liep daar uiteen van 31% tot 76%.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden sterk verschilt.

7.3. Passief kiesrecht: overzicht op nationaal niveau

De lidstaten konden amper gegevens verschaffen over het aantal onderdanen van andere lidstaten dat zich kandidaat had gesteld bij de gemeenteraadsverkiezingen.

Er zijn alleen gegevens beschikbaar voor:

Finland: 65 kandidaten
Zweden: 1829 kandidaten
Luxemburg: 138 kandidaten

Er waren ook onderdanen van andere lidstaten kandidaat in Spanje, Nederland, Portugal, Duitsland en Oostenrijk, maar hoeveel precies is niet bekend.

Over het aantal kandidaten uit andere lidstaten dat is gekozen in de gemeenteraad zijn gegevens beschikbaar voor:

Spanje: 30 kandidaten uit ander lidstaten verkozen
Nederland: 2 verkozenen
Portugal: 3 verkozenen
Finland: 5 verkozenen
Zweden: 408 verkozenen

Daarnaast is er beperkte informatie beschikbaar over:

Duitsland: 319 verkozenen in negen Länder, over zeven Länder zijn geen gegevens beschikbaar
Oostenrijk: 20 verkozenen in zeven Länder, over twee Länder zijn geen gegevens beschikbaar

In verschillende lidstaten hebben onderdanen van andere lidstaten zich dus kandidaat gesteld, maar het is niet bekend of dit in alle lidstaten het geval was. In tenminste acht lidstaten hebben onderdanen van andere lidstaten zich kandidaat gesteld, en in zeven lidstaten is een aantal van hen ook daadwerkelijk verkozen.

7.4. Passief kiesrecht in tien gemeenten

In het algemeen hangt het aantal kandidaten af van de omvang van de gemeente en dus van het aantal leden dat de gemeenteraad telt.

In België hebben zich in elk van de tien gemeenten tussen de 0 en 25 onderdanen van andere lidstaten kandidaat gesteld. In Duitsland bedroeg dat aantal tussen de 0 en 21 kandidaten.

In Italië lag het aantal EU-kandidaten lager, daar waren slechts 5 kandidaten in de tien gemeenten samen: tussen de 0 en 2 kandidaten per gemeente. Deze situatie is vergelijkbaar met die in Luxemburg, waar 0 tot 5 EU-kandidaten per gemeente waren.

In Oostenrijk bedroeg het aantal EU-kandidaten per gemeente tussen 0 en 6: in totaal waren er 13 EU-kandidaten, van wie er 6 zijn verkozen. Plaatselijk werden zeer goede resultaten behaald en werden 4 van de 5 kandidaten verkozen. Het waren allemaal vrij kleine gemeenten (minder dan 4000 inwoners), waarvan de kleinste slechts 100-200 kiesgerechtigde inwoners telde. De Finse situatie is vergelijkbaar met die in

Oostenrijk, omdat het ook in Finland om kleine gemeenten ging. Hier waren 5 EU-kandidaten (2 Duitse en 3 Zweedse), van wie er geen werd verkozen. De vijf kandidaten waren verspreid over twee gemeenten.

Griekenland, Spanje, Ierland, Nederland, Portugal, Zweden en het Verenigd Koninkrijk hebben geen informatie verstrekt over de tien gemeenten.

8. VOORLICHTINGSCAMPAGNES

De gemeenteraadsverkiezingen waarop dit verslag betrekking heeft, waren de eerste waaraan burgers van de Unie in hun lidstaat van verblijf konden deelnemen op grond van de bepalingen van de richtlijn. Het lijdt geen twijfel dat er een enorme voorlichtingscampagne nodig was om ervoor te zorgen dat de vier miljoen kiesgerechtigde Europeanen die in een andere lidstaat wonen, de rechten die zij krachtens het burgerschap van de Unie bezitten, ook daadwerkelijk zouden uitoefenen. Deze burgers waren wellicht niet alleen niet op de hoogte van hun rechten, maar wisten misschien ook niet hoe zij die rechten in hun lidstaat van verblijf konden uitoefenen. Het was van groot belang dat zij wisten hoe zij zich moesten laten opnemen in het kiezersregister. De procedures daarvoor verschilden mogelijk van die in hun lidstaat van herkomst.

In de tabel in bijlage 3 wordt een overzicht gegeven van het soort voorlichtingscampagne dat in elke lidstaat is gevoerd en van het percentage EU-burgers uit andere lidstaten dat als kiezer is geregistreerd. Omdat de gemeenteraadsverkiezingen doorgaans onder de verantwoordelijkheid van de plaatselijke overheid worden georganiseerd, wordt de voorlichtingscampagne in het algemeen ook op plaatselijk niveau gevoerd. Daardoor worden veel verschillende maatregelen en instrumenten gebruikt, ook binnen één lidstaat. Vanwege het plaatselijke karakter van de voorlichtingscampagnes, laten deze zich moeilijk evalueren.

Krachtens artikel 11 van de richtlijn moeten de lidstaten kiezers en verkiesbare personen uit andere lidstaten *tijdig en op passende wijze in kennis stellen van de voorwaarden en nadere bepalingen die gelden voor de uitoefening van het actieve en passieve kiesrecht in die Staat.*

Ten aanzien van het begrip "op passende wijze" heeft de Commissie herhaaldelijk verklaard dat de lidstaten weliswaar verplicht zijn de burgers op passende wijze te informeren, maar dat zij zelf kunnen bepalen op welke manier zij deze informatie willen verstrekken. [17] Hoewel de lidstaten dus een ruime keuzevrijheid genieten, moet bij de informatieverstrekking rekening worden gehouden met de bedoelingen van het artikel en met de doelstellingen van de richtlijn.

De Commissie is van mening dat de lidstaten de burgers van de Unie die op hun grondgebied verblijven, specifiek moeten inlichten over de nadere bepalingen en de voorwaarden voor de uitoefening van hun kiesrecht. Dat betekent dat een lidstaat, om aan de verplichtingen uit hoofde van artikel 11 te voldoen, niet kan volstaan met het

[17] De Commissie heeft dit nog eens beklemtoond in de mededeling over de toepassing van Richtlijn 93/109/EG (COM(2000)843 def.). Die richtlijn bevat een bepaling die identiek is aan artikel 11 van Richtlijn 94/80/EG, en de Commissie is van mening dat beide bepalingen op dezelfde wijze moeten worden geïnterpreteerd.

verstrekken van de informatie die gewoonlijk aan de eigen onderdanen wordt verstrekt. De voorlichting moet zijn toegesneden op de specifieke informatiebehoeften van deze kiezers.

De Commissie is tevens van mening dat bij het beantwoorden van de vraag of deze bepaling van de richtlijn correct is toegepast, ook rekening moet worden gehouden met de praktische resultaten van de informatieverstrekking en van de effecten ervan op de deelname van EU-burgers aan gemeenteraadsverkiezingen. Dit kan beter per geval beoordeeld worden dan op basis van algemene criteria of deelnamedrempels.

Het verheugt de Commissie dat negen lidstaten melden dat in ieder geval een aantal gemeenten potentiële kiezers rechtstreeks informatie hebben gestuurd (België, Duitsland, Spanje, Ierland, Italië, Luxemburg, Oostenrijk, Finland en Zweden). De Commissie is ervan overtuigd dat deze vorm van informatieverstrekking doeltreffend is.Het is opmerkelijk dat de twee lidstaten met de laagste registratiepercentages, Griekenland en Portugal, geen melding maken van het gebruik van persoonlijke brieven in de gemeentelijke campagnes. Het ontbreken van een persoonlijke benadering kan een van de oorzaken van het lage registratiepercentage zijn.

De Commissie is van mening dat de lidstaten met een laag registratiepercentage specifieke voorlichtingsmaatregelen moeten treffen, bijvoorbeeld door de burgers van de Unie persoonlijk informatie te sturen per post of hun deze informatie aan te bieden bij elk contact met de gemeentelijke overheid.

Volgens de Commissie wijst een zeer laag registratiepercentage, dat ver beneden het Unie-gemiddelde ligt, op een verkeerde vorm van informatieverstrekking, wat tot gevolg zou kunnen hebben dat de betrokken lidstaat verantwoordelijk wordt gesteld voor een onjuiste toepassing van artikel 11 van de richtlijn en dat er een procedure op grond van artikel 226 van het EG-Verdrag wordt ingeleid.

Volgens de antwoorden op de vragenlijst vinden de lidstaten zelf allemaal dat zij een geschikte en toereikende voorlichtingscampagne hebben gevoerd.

DEEL III: ONTWIKKELING VAN HET ELECTORAAT

9. ONTWIKKELING VAN HET ELECTORAAT

Krachtens artikel 13 van de richtlijn moet de Commissie nagaan of er sprake is van veranderingen in het electoraat sinds de inwerkingtreding van de richtlijn. Toen de richtlijn werd goedgekeurd, liet de Commissie in de notulen een verklaring opnemen betreffende artikel 13, waarin zij beklemtoonde dat zij bijzondere aandacht zal besteden aan de ontwikkeling van het electoraat sinds de inwerkingtreding van de richtlijn, die voor een aantal lidstaten specifieke problemen met zich zou kunnen brengen. De Raad heeft hiervan nota genomen in zijn eigen verklaring voor de notulen.

Daarnaast verklaarde de Griekse delegatie voor de notulen het volgende: "Griekenland hecht gezien zijn geografische ligging bijzonder veel belang aan het verslag dat de Commissie overeenkomstig artikel 13 zal opstellen. Griekenland verwacht dat de Commissie, rekening houdend met de ontwikkeling van het electoraat in de lidstaten, de specifieke problemen zal evalueren waarmee deze lidstaten na de inwerkingtreding van de richtlijn mogelijkerwijs te kampen hebben gekregen."

In de vragenlijst die aan de lidstaten is gezonden, was een specifieke vraag over veranderingen in het electoraat opgenomen. In bijlage 4 worden de antwoorden gegeven.

Van de dertien lidstaten die hebben gereageerd, zijn er twaalf van mening dat zich in het algemeen geen veranderingen van betekenis in het electoraat hebben voorgedaan. Zoals de Duitse autoriteiten melden, heeft de inwerkingtreding van de richtlijn zeer uiteenlopende gevolgen gehad voor verschillende gemeenten, omdat het aantal EU-kiezers per gemeente sterk verschilt.

Dit wordt bevestigd door de gegevens betreffende de tien gemeenten in elke lidstaat, waaruit blijkt dat plaatselijk wel degelijk sprake is van substantiële veranderingen in het electoraat.

Voor België blijkt uit een vergelijking met de vorige gemeenteraadsverkiezingen bijvoorbeeld dat het electoraat met 2%-20% is toegenomen, met een gemiddelde groei van 9,7% voor de tien gemeenten, wat tamelijk veel is. Voor Spanje blijkt uit een vergelijking van de twee laatste gemeenteraadsverkiezingen dat het electoraat in de tien gemeenten met 21%-35% is gegroeid, met een gemiddelde van 29,3%. Deze cijfers laten zien dat het electoraat plaatselijk beduidend is veranderd.

Uit de gegevens betreffende de tien Ierse gemeenten met het hoogste percentage EU-kiezers (1991-1999) kan worden afgeleid dat de groei van het niet-nationale electoraat plaatselijk beduidend groter is geweest dan die van het electoraat in het algemeen: het algemene electoraat is toegenomen met 0,6%-20,1%, met een gemiddelde van 10,8%, terwijl het aantal geregistreerde kiesgerechtigden uit andere lidstaten is gegroeid met 23,8% - 58,7%, met een gemiddelde van 45,5%. Hoewel onderdanen van andere landen al sinds 1963 stemrecht hebben in Ierland, was plaatselijk sprake van een significante toename van het aantal geregistreerde onderdanen van andere landen

nadat de richtlijn van kracht werd. Dit kan het gevolg zijn van de specifieke voorlichtingscampagnes.

Hoewel ook in Nederland burgers van de Unie al voor de inwerkingtreding van de richtlijn stemrecht hadden, zij het onder enigszins andere voorwaarden, waren de resultaten daar heel anders. In tien gemeenten liep de toename van het electoraat (1994-1998) uiteen van 0% tot 11%, met een gemiddelde van 2,5%, wat geen significante toename is.

Uiteraard is het onmogelijk om precies te zeggen in hoeverre de groei van het electoraat in de hierboven geschetste voorbeelden uiteindelijk is toe te wijzen aan het feit dat onderdanen van andere lidstaten stemrecht hebben gekregen.

Spanje heeft als enige lidstaat melding gemaakt van een significante groei (van 6%) van het electoraat, die gedeeltelijk was toe te schrijven aan de toename van het aantal geregistreerde kiezers uit ander lidstaten met 93%. Ook in Spanje hebben zich echter geen bijzondere problemen voorgedaan als gevolg van de veranderingen in het electoraat.

Er kan dus worden geconcludeerd dat zich in de lidstaten geen specifieke problemen hebben voorgedaan in verband met de toename van het electoraat. De Commissie is dan ook van mening dat het niet nodig is de richtlijn aan te passen.

10. CONCLUSIES

Alle lidstaten hebben de richtlijn omgezet, en bij de toepassing in rechte is slechts in enkele gevallen sprake van een gebrek aan overeenstemming met de richtlijn. De tenuitvoerlegging van de richtlijn is dus een geslaagde rechtsgrond gebleken om het actief en passief kiesrecht bij gemeenteraadsverkiezingen aan vier miljoen burgers van de Unie meer toe te kennen. De omzetting in nationaal recht kan in juridisch opzicht als geslaagd worden beschouwd en is geen aanleiding om de richtlijn te wijzigen. Dit wordt bevestigd door het feit dat het aantal klachten over de toepassing van de richtlijn beperkt is.

De toepassing in de praktijk is minder succesvol, want het percentage geregistreerde EU-burgers uit andere lidstaten in de dertien lidstaten omvat door het verslag is in het algemeen laag. De Commissie vindt met name de situatie in Griekenland en Portugal verontrustend. Zij vindt het echter niet nodig nieuwe wetgevende maatregelen te treffen. De situatie kan worden verbeterd door de voorschriften van de bestaande richtlijn correct en doeltreffend toe te passen, waarbij vooral voor passende en toereikende voorlichtingscampagnes moet worden gezorgd. Om de onderdanen van andere EU-lidstaten op hun politieke rechten te wijzen, beveelt de Commissie de lidstaten aan deze burgers per post persoonlijk informatie te sturen of hun passende informatie te verstrekken bij hun contacten met de gemeentelijke overheid.

Ten derde kan worden geconcludeerd dat zich in de lidstaten geen specifieke problemen hebben voorgedaan in verband met een lichte toename van het electoraat. De Commissie is dan ook van mening dat het niet nodig is de richtlijn aan te passen.

BIJLAGE 1: Nationale omzettingsmaatregelen

Lidstaat	Nationale omzettingsmaatregelen die overeenkomstig artikel 14 aan de Commissie zijn medegedeeld	Goedkeurings-datum
België	Wet tot wijziging van de wet van 19 oktober 1921 tot regeling van de provincieraadsverkiezingen, van de nieuwe gemeentewet en van de gemeentekieswet, en tot uitvoering van de richtlijn van de Raad van de Europese Unie nr. 94/80/EG van 19 december 1994.	27 januari 1999
Denemarken	Lov nr. 208 af 29/03/95	29 maart 1995
Duitsland Baden-Württemberg	1. Gesetz über die Teilnahme von Unionsbürgern an kommunalen Wahlen und Abstimmungen vom 13. November 1995 (GBl. S. 761) 2: Verordnung des Innenministeriums zur Änderung der Kommunalwahlordnung vom 27. November 1995 (GBL. S. 784).	13 november 1995
Beieren	1. Gemeinde- und Landkreiswahlgesetz 2. Gemeinde- und Landkreiswahlordnung	26 juni 1995
Berlijn	1. Gesetz über die Wahlen zum Abgeordnetenhaus und zu den Bezirksverordnetenversammlungen (Landeswahlgesetz) vom 25. September 1987 (GVBl. S. 2370), zuletzt geändert durch das Gesetz vom 3. Juli 1995 (GVBl. S. 400). 2. Wahlordnung für die Wahlen zum Abgeordnetenhaus und zu der Bezirksverordneten-versammlungen (Landeswahlordnung) vom 8. Februar 1988 (GVBl. S. 373), zuletzt geändert durch Verordnung vom 10. August 1995 (GVBl. S. 540).	--
Brandenburg	1. Gesetz zur Änderung des Brandenburgischen Kommunalwahlgesetzes zur Umsetzung der Richtlinie 94/80/EG des Rates vom 19. Dezember 1994, und zur Änderung des Landesbeamtengesetzes vom 14. Dezember 1995 (GVBl. I S. 274) und die Verordnung zur Änderung der Brandenburgischen Kommunalwahlverordnung vom 18. Dezember 1995 (GVBl. I S. 738).	14 december 1995

Bremen	Gesetz zur Umsetzung der Richtlinie des Rates 94/80/EG vom 19. Dezember 1994 und 96/30/EG vom 13. Mai 1996 über die Einzelheiten der Ausübung des aktiven und passiven Wahlrechts bei den Kommunalwahlen für Unionsbürger mit Wohnsitz in einem Mitgliedstaat, dessen Staatsangehörigkeit sie nicht besitzen vom 1. Oktober 1996 (Brem. GBI. S. 303, 319).	1 oktober 1996
Hamburg	Gesetz vom 5. Dezember 1995 (Hamburgisches Gesetz- und Verordnungsblatt S. 353).	5 december 1995
Hessen	1. Gesetz zur Einführung des Kommunalwahlrechts für Unionsbürgerinnen und Unionsbürger vom 12. September 1995 (GVBl.1 S. 462) 2. Vierte Verordnung zur Änderung der Kommunalwahlordnung vom 8. November 1995 (GVBl. 1 S. 522).	12 september 1995 8 november 1995
Mecklenburg-Voor-Pommeren	1. Erstes Gesetz zur Änderung wahlrechtlicher Vorschriften (1. WRÄndG) vom 18. Dezember 1995 (GVBl. M-V S. 651) – ändert Kommunalwahlgesetz für das Land Mecklenburg-Vorpommern vom 26. November 1993 (GVBl. M-V S.938), 2. Gesetz zur Änderung Kommunalverfassungsrechtlicher Vorschriften und zur Einführung der direken Wahl der Bürgermeister und Landräte vom 26. November 1997 (GVOB1 M-V S. 694), 3. Erste Verordnung zur Änderung der Kommunalwahlordnung (1. KWO-ÄVO) vom 20. Dezember 1995 (GVOBl. M-V S. 675) – ändert Kommunalwahlordnung für das Land Mecklenburg-Vorpommern vom 25. Januar 1994 (GVOBl. M-V S. 33).	18 december 1995 20 december 1995 26 november 1997
Nedersaksen	Gesetz zur Einführung des aktiven und passiven Wahlrechts bei den Kommunalwahlen für nichtdeutsche Staatsangehörige von Mitgliedstaaten der Europäischen Union und zur Herabsetzung der Altersgrenze für das aktive Wahlrecht bei Kommunalwahlen vom 20. November 1995.	20 november 1995
Noord-Rijnalnd-Westfalen	1. Gesetz zur Einführung des Kommunalwahlrechts für Unionsbürger/innen vom 12. Dezember 1995 (GV. NW. S. 1198) 2. Verordnung zur Änderung der Kommunalwahlordnung vom 19.Dezember 1995 (GV.NW.S.1262);	12 december 1995 19 december 1995

Rheinland-Palts	1. 33. Landesgesetz zur Änderung der Verfassung für Rheinland-Pfalz vom 12. Oktober 1995 (GVBl. S. 405), 2. Zweite Landesgesetz zur Änderung kommunalrechtlicher Vorschriften vom 22. Dezember 1995 (GVBl. S. 521), 3. Fünfte Landesverordnung zur Änderung der Kommunalwahlordnung vom 22. Dezember 1995 (GVBl. S. 27).	12 oktober 1995 22 december 1995
Saarland	1. Gesetz zur Änderung des Kommunalwahlrechts vom 27. September 1995 (Amtsbl. S. 990) 2. Verordnung zur Änderung der Kommunalwahlordnung vom 6. Oktober 1995 (Amtsbl. S. 1010).	27 september 1995 6 oktober 1995
Saksen	1. Gemeindeordnung für den Freistaat Sachsen – SächsGemO vom 21.04 1993 (SächsGVBl. S. 310,445), zuletzt geändert durch Gesetz vom 10.12.1998 (SächsGVBl. S. 662); 2. Landkreisordnung für den Freistaat Sachsen – SächsLKrO vom 19.07.1993 (SächsGVBl. S. 577), zuletzt geändert durch Gesetz vom 20.02.1997 (SächsGVBl. S. 105); 3. Gesetz über die Kommunalwahlen im Freistaat Sachsen (Kommunalwahlgesetz - KomWG) vom 18.10.1993 (SächsGVBl. S. 937), zuletzt geändert durch Gesetz vom 10.12.1998 (SächsGVBl. S. 604); 4. Verordnung des Sächsischen Staatsministeriums des Innern zur Durchführung des Gesetzes über die Kommunalwahlen im Freistaat Sachsen (Kommunalwahlordnung - KomWO) vom 13.12.1993 (SächsGVBl. 1994, S. 21), zuletzt geändert durch Verordnung vom 10.02.1999 (SächsGVBl. S. 62).	20 februari 1997 10 oktober 1998 10 december 1998 10 februari 1999
Saksen-Anhalt	1. Gesetz über das Kommunalwahlrecht für nichtdeutsche Unionsbürger vom 6.11.1995 (GVBl. S. 314), 2. Zweite Verordnung zur Änderung der Kommunalwahlordnung für das Land Sachsen-Anhalt vom 5.12.1995 (GVBl. S. 383) 3. Gesetz vom 25. Juli 1997 zur Herabsenkung des Wahlalters zur aktiven Teilnahme an Kommunalwahlen.	6 november 1995 5 december 1995 25 juli 1997

Sleeswijk-Holstein	1. Gesetz zur Änderung des Gemeinde- und Kreiswahlgesetzes vom 8. Dezember 1995 (GVOBI. Schl.-H. S. 480), 2. Landesverordnung zur Änderung der Gemeinde- und Kreiswahlordnung vom 22. Dezember 1995 (GVOBI. Schl.-H. 1996 S. 19). 3. Gesetz über die Wahlen in den Gemeinden und Kreisen in Schleswig-Holstein (Gemeinde- und Kreiswahlgesetz –GKWG-) in der Fassung vom 19.03.1997 (GVBl.SH S. 152) 4. Landesverordnung über die Wahlen in den Gemeinden und Kreisen in Schleswig-Holstein (Gemeinde- und Kreiswahlordnung – GKWO) vom 19. März 1997 (GVOBl. Schl.-H. S. 167).	8 december 1995 22 december 1995 19 maart 1997
Thüringen	1. Thüringer Gesetz über die Wahlen in den Landkreisen und Gemeinden (Thüringer Kommunalwahlgesetz – ThürKWG) vom 16. August 1993 (GVBl. S. 530), geändert durch das Gesetz vom 25. März 1994 (GVBl. S. 358) 2. Zweite Verordnung zur Änderung der Kommunalwahlordnung vom 12. Dezember 1995 (GVBl. S. 420).	12 december 1995
Griekenland	Προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθ. 164, Τροποποίηση του Π. Δ/τος 133/1997 «΄Ασκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι κατά τις Δημοτικές και Κοινοτικές εκλογές από πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που κατοικούν στην Ελλάδα και δεν είναι Έλληνες πολίτες, σε συμμόρφωση προς την 94/80/ΕΚ Οδηγία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (L 368 της 31.12.1994, σελ. 38) (Α΄121)», ΦΕΚ Α΄ 145 της 8ης Ιουλίου 1997.	8 juli 1997
Spanje	Ley Orgánica número 1/97 de 30/05/1997, de modificación de la Ley Orgánica del Régimen Electoral General para la transposición de la Directiva 94/80/CE, de Elecciones Municipales, Boletín Oficial del Estado número 130 de 31/05/1997 Página 16828 (Marginal 11653)	30 mei 1997
Frankrijk	Loi organique n° 98/404 du 25/05/1998 déterminant les conditions d'application de l'article 88-3 de la Constitution relatif à l'exercice par les citoyens de l'Union européenne résidant en France, autres que les ressortissants français, du droit de vote et d'éligibilité aux élections municipales, et portant transposition de la directive 94/80/CE du 19/12/1994, Journal Officiel du 26/05/1998 Page 7975	25 mei 1998
Ierland	The Local Elections Regulations, 1995, Statutory Instruments number 297 of 1995	1995

Italië	Decreto legislativo del 12/04/1996 n. 197, attuazione della direttiva 94/80/CE concernente le modalità di esercizio del diritto di voto e di eliggibilità alle elezioni comunali per i cittadini dell'Unione europea che risiedono in uno Stato membro di cui non hanno la cittadinanza, Gazzetta Ufficiale - Serie generale - del 15/04/1996 n. 88 pag. 7	12 april 1996
Luxemburg	1. Loi du 28/09/1995 fixant les modalités de participation aux élections communales des citoyens non luxembourgeois de l Union Européenne et modifiant 1) la loi électorale modifiée du 31/07/1924 2) la loi communale modifiée du 13/12/1988, Mémorial Grand-Ducal A Numéro 101 du 28/12/1995 Page 2551 2. Loi du 28/12/1995 modifiant la loi communale du 13/12/1988, Mémorial Grand-Ducal A Numéro 101 du 28/12/1995 Page 2553	28 september 1995 28 december 1995
Nederland	Wet van 03/07/1996, houdende wijziging van de Kieswet en de Gemeentewet ter uitvoering van richtlijn nr. 94/80/EG van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 19/12/1994 tot vaststelling van de wijze van uitoefening van het actieve en passieve kiesrecht bij gemeenteraadsverkiezingen ten behoeve van burgers van de Unie die verblijven in een Lid-Staat waarvan zij de nationaliteit niet bezitten, Staatsblad nummer 392 van 16/07/1996 bladzijde 1	3 juli 1996
Oostenrijk Burgenland	1. Landesverfassungsgesetz vom 17/4/1997, mit dem die Burgenländische Gemeindeordnung geändert wird (Gemeindeordnungsnovelle 1997) 2. Gesetz vom 17/4/1997, mit dem die Gemeindewahlordnung 1992 geändert wird (Gemeindewahlordnungsnovelle 1997) 3. Landesverfassungsgesetz vom 17/4/1997, mit dem das Eisenstädter Stadtrecht geändert wird (Eisenstädter Stadtrechtsnovelle 1997) 4. Landesverfassungsgesetz vom 17/4/1997, mit dem das Ruster Stadtrecht geändert wirdt (Ruster Stadtrechtsnovelle 1997)	17 april 1997

Karinthië	1. Allgemeine Gemeindeordnung 1993 - AGO, LGBl. 1993/77 (Änderung zur Umsetzung der Richtlinien: LGBl. 1996/21); 2. Klagenfurter Stadtrecht 1993 - K-KStR, LGBl. 1993/112 (Änderung zur Umsetzung der Richtlinien: LGBl. 1996/23); 3. Villacher Stadtrecht 1993 - K-VStR, LGBl. 1993/118 (Änderung zur Umsetzung der Richtlinien: LGBl. 1996/22); 4. Gemeinderats- und Bürgermeisterwahlordnung - K-GBWO, LGBl. 1991/9 (Änderung zur Umsetzung der Richtlinien: LGBl. 1996/20); 5. Landesverfassungsgesetz über die Direktwahl der Bürgermeister - K-BDW-VG, LGBl. 1994/74 (Änderung zur Umsetzung der Richtlinien: LGBl. 1996/19). 6. Gesetz vom 3/12/1999 mit dem die Gemeinderats- und Bürgermeisterwahlordnung geändert wird	14 december 1995
Neder-Oostenrijk	1. NÖ Gemeindeordnung 1973 – NÖ GO 1973, LGBl. 1000-0 (letzte Änderung: LGBl. 1000-9); 2. NÖ Gemeinderatswahlordnung 1994 - NÖ GROW 1994, LGBl. 0350-0 (letzte Änderung: LGBl. 0350-1); 3. NÖ Landesbürgerevidenzengesetz, LGBl. 0050-0 (letzte Änderung: LGBl. 0050-2).	7 oktober 1999
Opper-Oostenrijk	Gesetz zur Änderung des Brandenburgischen Kommunalwahlgesetzes zur Umsetzung der Richtlinie 94/80/EG des Rates vom 19. Dezember 1994, und zur Änderung des Landesbeamtengesetzes vom 14. Dezember 1996 (GVBl. I S. 274) und die Verordnung zur Änderung der Brandenburgischen Kommunalwahlverordnung vom 18. Dezember 1995 (GVBl. I S. 738).	4 juli 1996
Salzburg	1. Salzburger Gemeindewahlordnung 1974 letzte Änderung LGBl. Nr. 1997/79 2. Salzburger Gemeindeordnung 1994, letzte Änderung LGBI Nr. 1997/38 3. Salzburger Stadtrecht 1966, letzte Änderung LGBl. Nr. 1997/16.	--

Stiermarken	1. Gemeindewahlordnung 1960, LGBl. 1960/6 (Änderung zur Umsetzung der Richtlinien: LGBl. 1997/43 - GWO); 2. Gemeindewahlordnung Graz 1992, LGBl. 1992/42 (Änderung zur Umsetzung der Richtlinien: LGBl. 1997/44 – GWO-G); 3. Gemeindeordnung 1967, LGBl. 1967/115 (Änderung zur Umsetzung der Richtlinien: LGBl. 1997/4); 4. Statut der Landeshauptstadt Graz, LGBl. 1967/130 (Änderung zur Umsetzung der Richtlinien: LGBl. 1997/42).	30 juni 1997
Tirol	1. Tiroler Gemeindewahlordnung 1994 (TGWO 1994), LGBl. 1994/88 (letzte Änderung: LGBl. 1995/94); 2. Innsbrucker Wahlordnung 1975 (IWO 1975), LGBl. 1975/54 (letzte Änderung: LGBl. 1995/95); 3. Tiroler Landesordnung 1989, LGBl. 1988/61 (letzte Änderung: LGBl. 1995/36).	11 oktober 1995
Wenen	1. Wiener Gemeindewahlordnung 1996 (GWO 1996), LGBl. 1996/16, idF LGBl 1996/31 2. Wiener Stadtverfassung (WStV), LGBl. 1968/28 (Änderung zur Umsetzung der Richtlinien: LGBl. 1996/16), idF LGBl 1997/41.	28 maart 1996
Vorarlberg	1. Landesverfassung, LGBl. 1984/30 (entsprechende Änderung: LGBl. 1997/64); 2. Gemeindewahlgesetz, LGBl. 1979/31 (entsprechende Änderung: LGBl. 1997/67); 3. Gemeindegesetz, LGBl. 1985/40 (entsprechende Änderung: LGBl. 1997/69). 4. Wählerkarteigesetz, LGBl. 1987/57 (entsprechende Änderung: LGBl. 1997/68).	7 augustus 1997
Portugal	Lei n° 50/96 de 04/09/1996. Altera a Lei n° 69/78, de 3 de Novembro (Lei do Recenseamento Eleitoral), e o Decreto-Lei n° 701-B/76, de 29 de Setembro (Lei Eleitoral dos Órgãos das Autarquias Locais), Diário da República I Série A n° 205, de 04/09/1996, Página 2946.	4 september 1996

Finland	1. Kuntalaki (365/95) 17/03/1995 2. Laki Suomen Hallitusmuodon muuttamisesta (969/95), 17/07/1995 3. Laki Suomen Hallitusmuodon 11 §:n muuttamisesta (1641/95), 22/12/1995 4. Laki kuntalain 10 ja 26 §:n muuttamisesta (1647/95), 22/12/1995 5. Laki kunnallisvaalilain muuttamisesta (1648/95), 22/12/1995 6. Laki neuvoa-antavissa kunnallisissa kansanäänestyksissä noudatettavasta menettelystä (1649/95), 22/12/1995 7. Landskapslag om rösträtt och valbarhet I kommunalval för personer som saknar åländsk hembygdsrätt, 02/05/1997 8. Landskapslag om rösträtt och valbarhet i kommunalval för personer som saknar åländsk hembygdsrätt (63/97) 14/08/1997, Ålands författningssamling	Tussen maart 1995 en augustus 1997 (Ålandseilanden)
Zweden	Vallag utfärdad den 17 april 1997 – SFS 1997 :157	17 april 1997
Verenigd Koninkrijk	The Local Government Elections (Changes to the Franchise and Qualification of Members) Regulations 1995	23 juli 1995

Bijlage 2: Gemeenteraadsverkiezingen - Vragenlijst

A. Statistische gegevens

1. Nationale statistieken

1.1 Totaal aantal kiesgerechtigde onderdanen van andere lidstaten van de Europese Unie dat in uw lidstaat verblijft?

1.1.1 Indeling naar nationaliteit?

1.2 Totaal aantal onderdanen van andere lidstaten dat in uw lidstaat in het kiezersregister was ingeschreven?

1.2. Indeling naar nationaliteit?

1.3 Indien de burgers van de Unie in uw lidstaat automatisch in het kiezersregister worden opgenomen: aantal onderdanen van andere lidstaten dat heeft gestemd?

1.3.1 Indeling naar nationaliteit?

1.4 Aantal kandidaten uit andere lidstaten?

1.5 Aantal verkozenen uit andere lidstaten?

2. Gemeentelijke statistieken

2.1 Welke tien gemeenten hebben het hoogste percentage kiesgerechtigde onderdanen van andere lidstaten?

2.2 Geef voor elk van deze tien gemeenten de volgende informatie voor de laatste gemeenteraadsverkiezingen vóór de inwerkingtreding van de richtlijn en voor de daarna gehouden verkiezingen:

2.2.1 Totaal aantal kiesgerechtigden?

2.2.2 Totaal aantal personen dat zijn stem heeft uitgebracht?

2.2.3 Aantal kiesgerechtigde onderdanen van andere lidstaten?

2.2.3.1 Indeling naar nationaliteit?

2.2.4 Totaal aantal onderdanen van andere lidstaten dat in het kiezersregister was ingeschreven?

2.2.4.1 Indeling naar nationaliteit?

2.2.5 Indien burgers van de Unie in uw lidstaat automatisch in het kiezersregister worden opgenomen: aantal onderdanen van andere lidstaten dat heeft gestemd?

2.2.5.1 Indeling naar nationaliteit?

2.2.6 Resultaat van de verkiezingen?

2.2.7 Aantal kandidaten uit andere lidstaten?

2.2.8 Aantal verkozenen uit andere lidstaten?

B. Kwalitatieve gegevens

1. Voorlichting

1.1 Geef uitvoerig aan welke maatregelen zijn getroffen om de burgers van de EU over hun actief en passief kiesrecht voor te lichten en hoe deze maatregelen zijn uitgevoerd.

1.2. Acht u de voorlichtingscampagne toereikend?

2. Ontwikkeling van het electoraat

2.1 Heeft de toepassing van Richtlijn 94/80/EG geleid tot een significante verandering van het electoraat?

2.2 Heeft de toepassing van de richtlijn geleid tot veranderingen in de politieke samenstelling van de verkozen organen van de bovengenoemde tien gemeenten?

BIJLAGE 3: Voorlichtingscampagne

Lidstaat	Beschrijving van de voorlichtingscampagne	Percentage EU-burgers uit andere lidstaten dat is geregistreerd in het kiezersregister
België	Advertenties in landelijke dagbladen. Via de gemeentehuizen en de postkantoren is op grote schaal een informatiefolder verspreid. Voorts hebben alle gemeenten de folder ontvangen om deze persoonlijk aan alle onderdanen van andere lidstaten te kunnen sturen. Ook in de Europese scholen is een folder verspreid. Er is een internetsite over de verkiezingen opgezet en op verschillende nationale en regionale zenders zijn TV-spots uitgezonden.	17,8%
Duitsland	Alle geregistreerde kiezers ontvangen ongeveer drie weken voor de verkiezingen een persoonlijke kennisgeving. Dat geldt ook voor de onderdanen van andere lidstaten, die automatisch worden geregistreerd. Voorts lichten de gemeenten de kiezers in via een officiële aankondiging. Daarnaast zijn er gemeentelijke campagnes: Baden-Württemberg: de gemeenten hebben een meertalige folder verspreid die is samengesteld in samenwerking met de ombudsman voor buitenlanders. Beieren: de voorwaarden om te stemmen zijn via een speciale aankondiging bekendgemaakt. Er is een folder verspreid via scholen, consulaten, officiële instanties, verenigingen en personen die zich bezighouden met maatschappelijke vorming. Berlijn: er is een tweetalige brief (Duits - moedertaal) gezonden aan de kiesgerechtigden uit andere lidstaten. De verkiezingsautoriteit heeft de media ingelicht door middel van persberichten en persconferenties en via internet Brandenburg: verspreiding van folders, internet.	(automatische registratie)

	Hamburg: de verkiezingsautoriteit heeft de media ingelicht door middel van persberichten en folders in 11 talen. Hessen: grote algemene voorlichtingscampagne over de nieuwe wet inzake de deelname van de burgers, via de media (radio, televisie, kranten, bioscoop, folder aan alle kiesgerechtigden en internet). Informatiefolder in het Engels, Grieks, Italiaans en Spaans voor kiezers uit ander lidstaten. Informatie via internet. Mecklenburg-Voor-Pommeren: advertentie in officiële krant en informatie via de plaatselijke pers. Nedersaksen: de verkiezingsautoriteit heeft een folder in 11 talen van de Unie verspreid via de gemeentehuizen, verkiezingscomités en het perscentrum. De folder hing ook op publicatieborden in openbare gebouwen. Verder waren er persberichten en een website. Noord-Rijnland-Westfalen: persberichten, internet. Rijnland-Palts: informatie in de talen van de Unie. Er zijn verschillende voorlichtingsbijeenkomsten en openbare vergaderingen georganiseerd. Saarland: persberichten, de informatie werd verspreid door de Ausländerbeirat (raad voor buitenlanders). Saksen: speciale informatie voor onderdanen van andere lidstaten (omdat zij zich moesten registreren). De gemeenten beslisten op plaatselijk niveau over de voorlichtingscampagne. Saksen-Anhalt: De gemeenten beslisten op plaatselijk niveau over de voorlichtingscampagne. Sleeswijk-Holstein: speciale opmerking in de officiële aankondiging over de verkiezingen. Daarnaast waren er PR-activiteiten, inclusief persberichten. Thüringen: folder verspreid via het gemeentehuis. De ombudsman voor vreemdelingen zorgde voor informatie aan de kiezers uit andere lidstaten.	
Griekenland	Informatie van de gemeentelijke overheid over de registratieprocedures via de lokale pers en radio. Folders in het Engels, Duits, Frans en Grieks, verspreid via ambassades, culturele instellingen en gemeentehuizen.	9,5%

	Speciale telefoonlijnen voor het beantwoorden van vragen.	
Spanje	Het ministerie van Binnenlandse Zaken is in januari 1999 een nationale voorlichtingscampagne begonnen, met radio- en TV-spots (zowel op de publieke als op de commerciële zenders) en folders in het Spaans, Engels, Frans en Duits. Het centrale verkiezingsbureau had documenten opgesteld die de gemeenten konden gebruiken om de registratie te vereenvoudigen. Veel gemeenten hebben een eigen campagne georganiseerd. In februari 1999 hebben alle burgers van de Unie een persoonlijke brief ontvangen waarin zij werden ingelicht over de verplichte registratie in het kiezersregister. Bij de brief was een gefrankeerde antwoordcoupon gevoegd. Er was ook een gratis nummer voor telefonische informatie. Toen de kiezersregisters werden opgesteld is een speciale campagne gevoerd om de kiezers te informeren over hun recht om beroep in te stellen.	24,4%
Ierland	Bij het registratieformulier dat in het najaar van 1988 aan alle huishoudens werd gestuurd, was een folder gevoegd met informatie over het kiesrecht van burgers van de Unie. Ook alle nieuwe burgers van de Unie die bij de registratie-instanties bekend waren, hebben het formulier en de folder ontvangen. In de campagne in de landelijke kranten voor het ontwerpregister 1999/2000 werd erop gewezen dat het register zou worden gebruikt voor de gemeenteraadsverkiezingen. Een bekendmaking inzake het register en de electorale rechten van onderdanen van andere lidstaten werd als extra katern bij de landelijke dagbladen gevoegd.	52,8%
Italië	De centrale overheid heeft met alle wettelijke en technische middelen folders verspreid en veel gemeenten hebben alle onderdanen van andere lidstaten in hun gemeente een brief gezonden waarin dezen werden opgeroepen zich te laten registreren in het kiezersregister.	19,2%
Luxemburg	De regering heeft een brochure uitgegeven die voor alle kiesgerechtigden uit andere lidstaten was bedoeld. Op gemeentelijk niveau verschilden de voorlichtingscampagnes per gemeente: in sommige gemeenten werden huis-aan-huis bezoeken afgelegd bij alle onderdanen uit andere lidstaten, elders werden voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd in cafés, kregen potentiële kiezers een persoonlijke brief in hun moedertaal, werd een ingevuld registratieformulier gezonden dat alleen hoefde te worden ondertekend en teruggezonden, was er een speciale infobalie bij de gemeente met ruime openingstijden, of werden advertenties geplaatst in de plaatselijke kranten.	12,4%
Nederland	De gemeenten hebben advertenties geplaatst en speciale verkiezingskranten in verschillende talen uitgegeven over het kiesrecht van onderdanen van andere landen. Alle politieke partijen hebben een brief ontvangen waarin zij werden gewezen op de voorwaarden waaraan onderdanen van andere landen moeten voldoen als zij	(automatische registratie)

	zich kandidaat willen stellen. Verder waren er advertenties, folders en radio- en TV-spots over de gemeenteraadsverkiezingen in het algemeen. Het ministerie van Binnenlandse Zaken heeft folders verspreid en een telefonische informatielijn opengesteld waar vragen konden worden gesteld.	
Oostenrijk	Het ministerie heeft er in een circulaire (Wahlerlass) bij de gemeenten op aangedrongen hun burgers te informeren. De gemeenten hebben advertenties geplaatst, openbare aankondigingen uitgehangen en de lokale pers, TV en radio ingeschakeld. Daarnaast werden folders verspreid en werden onderdanen van andere lidstaten persoonlijk benaderd (zij kregen het inschrijfformulier toegestuurd).	54,2%
Portugal	Bij de verkiezingen van 1997 werden spots op radio en TV uitgezonden en advertenties in de dagbladen geplaatst. Het ministerie van Binnenlandse Zaken heeft folders en posters in verschillende talen ontwikkeld, die zijn verspreid via organisaties die veel contact hebben met potentiële kiezers. Bij de verkiezingen van 2001 heeft de overheid 50 000 folders over het kiesrecht van buitenlanders in Portugal verspreid via gemeenten, ambassades en de Dienst Buitenlanders. Er waren informatiesites op internet voor de gemeentelijke autoriteiten en voor het grote publiek. Op radio en TV zijn spots uitgezonden over de registratie als kiezer.	9,8%
Finland	Alle onderdanen van andere lidstaten en andere buitenlanders hebben per post een persoonlijke brief ontvangen over hun actief en passief kiesrecht en de voorwaarden die daaraan gekoppeld zijn. De brief was in drie talen gesteld (Fins, Zweeds en Engels). Daarnaast hebben alle kiesgerechtigden, zowel Finnen als niet-Finnen, per post de officiële bekendmaking over het kiesrecht ontvangen.	(automatische registratie) (Opkomst 30,7%)
Zweden	Alle kiesgerechtigden hebben via een persoonlijk schrijven een folder ontvangen met informatie over het stemmen. De informatie is in 14-16 talen vertaald, onder meer in het Fins, Engels, Duits, Frans en Spaans. De informatie over het passief kiesrecht is verspreid door de politieke partijen.	(automatische registratie) (Opkomst 35-49%, afhankelijk van nationaliteit)
Verenigd Koninkrijk	De Electoral Commission is verantwoordelijk voor op kiezers gerichte bewustmakingsprogramma's. Deze commissie heeft een campagne georganiseerd om de kiezers te wijzen op hun recht om zich te laten registreren en om te stemmen in de komende gemeenteraadsverkiezingen in 2002. Deze campagne is gericht op alle kiesgerechtigden, met name op 18-24-jarigen. De campagne richt zich niet specifiek op EU-onderdanen.	41,1%

Bijlage 4: Ontwikkeling van het electoraat

Lidstaat	Heeft de toepassing van de richtlijn tot significante veranderingen in het electoraat geleid?	Heeft de toepassing van de richtlijn geleid tot veranderingen in de politieke samenstelling van de verkozen organen?
België	Vergeleken met de laatste nationale verkiezingen in 1999 is het aantal kiezers toegenomen met 1,2%, wat niet als een significante verandering wordt beschouwd.	Geen gegevens; geen algemene uitspraken over te doen; in bepaalde gevallen zou dit gevolgen kunnen hebben gehad.
Duitsland	Omdat het aantal EU-kiezers per gemeente sterk verschilt, heeft de inwerkingtreding van de richtlijn zeer uiteenlopende gevolgen gehad voor verschillende gemeenten.	Geen gevallen bekend waar de toepassing van invloed is geweest op de politieke samenstelling; het is echter mogelijk dat dat het geval is geweest.
Griekenland	Geen verandering van betekenis.	Geen veranderingen in de verkozen organen.
Spanje	Ja, er was een significante groei van het electoraat van 6%, wat gedeeltelijk het gevolg is van de toename van het aantal niet-Spaanse stemmers met 93%. Voor Deense, Zweedse en Nederlandse kiezers die in Spanje verblijven kan een vergelijking worden gemaakt, omdat zij ook bij de verkiezingen van 1995 al konden stemmen. In deze groepen is het electoraat met 168%-292% gegroeid**.**	Geen veranderingen van betekenis in de verkozen organen. er werden slechts 4 kandidaten uit ander lidstaten verkozen
Ierland	Omdat sinds 1963 alle ingezetenen kiesrecht hebben, heeft de toepassing van de richtlijn geen grote veranderingen teweeg gebracht.	Nee, want geen veranderingen van betekenis in het electoraat.
Italië	De toepassing van de richtlijn heeft niet tot significante veranderingen in het electoraat geleid vanwege het geringe aantal EU-onderdanen van andere lidstaten dat in Italië verblijft en het nog geringere aantal geregistreerde kiesgerechtigden**.**	Geen veranderingen in de verkozen organen in de tien gemeenten.

Luxemburg	Geen antwoord.	Geen antwoord.
Nederland	Geen antwoord mogelijk.	Geen antwoord mogelijk.
Oostenrijk	De toepassing van de richtlijn heeft in veel gemeenten geleid tot een toename van het electoraat.	Er werden tenminste 20 kandidaten uit ander lidstaten verkozen.
Portugal	Er is geen sprake van enige ontwikkeling van betekenis omdat in Portugal slechts kleine gemeenschappen van EU-onderdanen verblijven. De eerste verkiezingen waaraan onderdanen van andere lidstaten konden deelnemen, waren die van 1997.	Geen veranderingen van betekenis omdat: - Er slechts een beperkt aantal niet-Portugese kandidaten was bij de verkiezingen van 1997, en dus ook slechts een beperkt aantal niet-Portugese verkozenen; - het niet was toegestaan om als onafhankelijke kandidaat, buiten de politieke partijen om, mee te doen (bij de laatste grondwetswijziging is dat veranderd) behalve voor verkiezingen voor de Assembleia de Freguesia, het kleinste plaatselijke orgaan.
Finland	Nee	Nee
Zweden	Er waren geen veranderingen van betekenis omdat de onderdanen van andere lidstaten onder bepaalde voorwaarden al kiesrecht hadden bij gemeenteraadsverkiezingen.	De toepassing heeft niet geleid tot veranderingen in de verkozen organen; ten opzichte van de vorige verkiezingen is het aantal verkozen EU-burgers zelfs gedaald.
Verenigd Koninkrijk	Nee	Nee